

Nitishatamam of Bhartrihari

The Nitishatakam is divided into ten sections, named by the author as 'paddhati's. They are the

1. মূৰ্খ পদ্ধতি(murkha-paddhati) – শ্লোক 1-14
2. বিদ্বৎ পদ্ধতি (vidvat-paddhati) – শ্লোক 15-28
3. মানশৌর্য পদ্ধতি (manashaurya-paddhati) – শ্লোক 29-38
4. অর্থ পদ্ধতি (artha-paddhati) – শ্লোক 39-57
5. দূৰ্জন পদ্ধতি (durjana-paddhati) – শ্লোক 58-61
6. সুজন পদ্ধতি (sujana-paddhati) – শ্লোক 62-69
7. পরোপকার পদ্ধতি (paropakara-paddhati) – শ্লোক 70-79
8. ধৰ্য্য পদ্ধতি (dhairya-paddhati) – শ্লোক 80-84
9. দৈব পদ্ধতি (daiva-paddhati) – শ্লোক 85-94
10. কর্ম পদ্ধতি (karma-paddhati) – শ্লোক 95-110

Each paddhati has ten verses. Thus, the total number of verses in the Niti Shatakam comes to 100. However, there are many variant readings for this text, the result of which there are nearly 130 verses which are ascribed to the Niti Shatakam in various editions. The current course follows the Shatakatravam of Bhartrihari edited by Vasudev Lakshman Sastri Pansikar – Nirnaya Sagar – sixth edition – 1922.

নীতিশতকং ভূত্বহরিকৃত

মঙ্গলাচরণ -

দিক্কালাদ্যনবচ্ছিন্নানন্তচিন্মাত্রমূর্তয়ে ।

স্বানুভূত্যেকনামায় নমঃ শান্তায় তেজসে ॥ ১ ॥

মূৰ্খপদ্ধতি -

যাং চিন্তয়ামি সততং ময়ি সা বিরজা

সাপ্যন্যমিচ্ছতি জনং স জনোহন্যসক্তঃ ।

অস্মৎকৃতে চ পরিশুম্যতি কাচিদন্যা

ধিক্ তাং চ তং চ মদনং চ ইমাং চ মাং চ ॥ ২ ॥

অপ্তঃ সুখমারাধ্যঃ সুখতরমারাধ্যতে বিশেষপ্তঃ ।

জ্ঞানলবদুর্বিধ্বং ব্রহ্মাপি নরং ন রঞ্জয়তি ॥ ৩ ॥

প্রসহ্য মনিমুদ্ধরেন্মকরবক্রদংষ্ট্রাঙ্কুরা-

ৎসমুদ্রমপি সন্তরেৎপ্রচলদুর্মিমালাকুলম্ ॥

ভূজঙ্গমপি কোপিতং শিরসি পুষ্পবন্ধারয়ে-

ন্ন তু প্রতিনিবিষ্টমূখজনচিত্তমারাধয়েৎ ॥ ৪ ॥

লভেত সিকতাসু তৈলমপি যল্পতঃ পীডয়ন্

পিবেষ্ট মৃগতৃক্ষিকাসু সলিলং পিপাসাদিতঃ ।

कदाचिदपि पर्यटनशशविषाणमासादयेन्
न तू प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ५॥

ब्यालं बालमृगालतन्त्राभिरसौ रोद्धुं समुञ्ज्भते
हेतुं वज्रमणीं शिरीषकुसुमप्रान्तेन सन्नह्यति ।
माधुर्यं मधुविन्दुना रचयितुं फ़ाराशुधेरीहते
नेतुं वाञ्छति यः खलानपथि सतां सूत्रैः सुधास्यन्दिभिः ॥ ६॥

स्त्रायतमेकान्तगुणं विधात्रा
विनिर्मितं ह्यदनमञ्जुतायाः ।
विशेषतः सर्वविदां समाजे
विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ ७॥

यदा किञ्चिज्ज्ञेयाहं गज इव मदान्कः समभवम्
तदा सर्वज्ञेयाहं स्त्रीत्युभवदवलिप्तं मम मनः ।
यदा किञ्चिं किञ्चिद्दुःखजनसकाशादवगतम्
तदा मूर्खाहं स्त्रीति अत्र इव मदो मे व्यपगतः ॥ ८॥

कुमिकुलचितं लालाक्लिन्नं विगन्धि जूगुप्सितं
निरुपमरसं प्रीत्या खादन्नराप्तिं निरामिषम् ।
सुरपितमपि या पार्श्वस्य बिलोक्य न शक्नते
न हि गणयति शूद्रो जन्तुः परिग्रहफ़ल्लुताम् ॥ ९॥

शिरः शार्वं स्वर्गापशुपतिशिरस्तः श्फ़ितिधरं
महीध्रादुत्प्लादवनिमवनेश्चापि जलधिम् ।
अधोहंघो गण्डेयं पदमुपगता स्त्रोकमथवा
विवेकव्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः ॥ १०॥

शक्यो वारयितुं जलेन हतभूच्छ्रेण सूर्यातप्तो
नागेल्लो निशिताक्कुशेन समदो दण्डेन गोगर्दभौ ।
व्याधिर्भेषजसंग्रहैश्च विविधैर्मन्त्रप्रयोगैर्विषः
सर्वस्योषधमस्ति शान्निविहितं मूर्खस्य नास्त्योषधम् ॥ ११॥

साहित्यसंगीतकलाविहीनः साक्षापशुः पूष्विषाणहीनः ।
तृणं न खादन्नपि जीवमानः तद्व्यागधेयं परमं पशुनाम् ॥ १२॥

येषां न विद्या न तपो न दानं
ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः ।
ते मर्त्यलोके भूवि भारभूताः
मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ १३॥

वरं पर्वतदुर्गेषु ब्रान्तं वनचरैः सह ।
न मूर्खजनसम्पर्कः सुरेन्द्रभवनेषुपि ॥ १४॥

বিদ্বংপদ্ধতি -

শান্নোপস্কৃতশব্দসুন্দরগিরঃ শিষ্যপ্রদেয়াগমা
বিখ্যাতাঃ কবয়ো বসন্তি বিষয়ে यस्य प्रभोर्निर्धनाः ।
तज्जाड्यं वसुधाधिपस्य कवयस्त्रुथं विनापीश्वराः
कुंस्याः स्युः कुपरीष्का न मगयो यैरर्घतः पातिताः ॥ १५॥

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्पाति यं सर्वदा-
ह्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।
कल्लात्तेशुपि न प्रयाति निधनं विद्याथ्यमनुर्धनं
येषां तान् प्रति मानमुञ्जत नृपाः कस्यैः सह स्पर्धते ॥ १६॥

अधिगतपरमार्थान् पण्डितान् मावमंस्ता-
सृणमिव लघु लक्ष्मीर्नैव तान् संरुणद्धि ।
अभिनवमदलेखाश्यामगुञ्जलानां
न भवति विशतक्तुर्बाराणं वारणानाम् ॥ १७॥

अञ्जोजिनीवनविहारविलासमेव
हंसस्य हस्ति नितरां कुपितो विधाता ।
न ह्यस्य दुक्कजलभेदविधौ प्रसिद्धां
वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ १८॥

केयूराणि न भूषयन्ति पूरुषं हारा न चन्द्राञ्जला
न ज्ञानं न विलेपनं न कुसुमं नालङ्कृता मूर्धजाः ।
वाण्येका समलङ्करोति पूरुषं या संस्कृता धार्यते
स्त्रीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाङ्भूषणं भूषणम् ॥ १९॥

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं
विद्या भोगकरी यशस्सुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः ।
विद्या वक्त्रुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता
विद्या राजसु पूजिता न तु धनं विद्याविहीनः पशुः ॥ २०॥

श्रान्तिश्चेत् कवचेन किं किमरिभिः क्रोधाहस्ति चेदेहिनां
ज्जातिश्चेदनलेन किं यदि सुहृद् दिव्योषधैः किं फलम् ।
किं सपैर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्विद्या न बन्द्या यदि
व्रीडा चेत्किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति राजेन किम् ॥ २१॥

दाक्षिण्यं स्वजने दया परजने शर्थाय सदा दुर्जने
प्रीतिः साधुजने नयो नृपजने विद्वज्जने चार्जवम् ।
शौर्यं शत्रुजने श्रमा गुरुजने कालाजने धृष्टता
ये चैव पूरुषाः कलासु कुशलास्तेषु लोकास्थितिः ॥ २२॥

जाड्यः धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यः
मानोन्नतिः दिशति पापमपाकरोति ।
चेतः प्रसादयति दिङ्क्षु तनोति कीर्तिः
संस्रजतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥ २७ ॥

जयन्ति ते सुकृतिनः रससिद्धाः कवीश्वराः ।
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयम् ॥ २४ ॥

सूनुः सञ्चरितः सती प्रियतमा स्वामी प्रसादोन्मुखः
स्निग्धः मित्रमवञ्चकः परिजनो निष्केशलेशं मनः ।
आकारो रूचिरः स्त्रिरश्च विभवो विद्यावदातः मुखः
तुष्टे विष्टपकष्टहारिणि हरौ सम्प्राप्यते देहिना ॥ २५ ॥

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यः
काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामुकभावः परेषाम् ।
तृष्णाघ्नोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा
सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥ २६ ॥

प्रारभ्यते न खलु विद्वन्भयेन नीचैः
प्रारभ्य विद्वन्विहता विरमन्ति मध्याः ॥

विद्वैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः
प्रारम्भमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति ॥ २९ ॥

असन्नो नाभ्यर्थाः सुहृदपि न याच्यः कुशधनः
प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेष्वप्यसुकरम् ।
विपद्युष्टैः श्रेयः पदमनुविधेयं च महतां
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधारारतमिदम् ॥ २८ ॥

झुङ्गामोहपि जरार्कशोहपि शिथिलप्रायोहपि कष्टां दशाम्
आपन्नोहपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु गच्छंश्चपि ।
मतेभेन्द्रविभिन्नकुम्भकवलग्रामैकवद्वस्त्वहः
किं जीर्णं तृणमति मानमहतामग्रेसरः केसरिः ॥ २९ ॥

स्वप्नस्वायुवसावशेषमलिनः निर्मांसमप्यस्त्रिकः
श्वा लब्धा परितोषमेति न तू ततस्य झुधाशाश्रये ।
सिंहो जम्बुकमङ्गमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपः
सर्वः कृच्छ्रगतोहपि बाण्यति जनः सञ्चानुरूपं फलम् ॥ ३० ॥

लाङ्गुलचालनमधश्चरणावपातः
भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।
श्वा पिण्डस्य कुरुते गजपुङ्गवस्तु
धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते ॥ ३१ ॥

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ॥

स जातो येन जातेन याति वंशः समुल्लतिम् ॥ ७२ ॥

कुसुमसुवकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।

मूर्च्छि वा सर्वलोकस्य विशीर्येत बनेहथवा ॥ ७३ ॥

सन्त्यन्येहपि बृहस्पतिप्रभृतयः सञ्जाविताः पञ्चषाः

तान् प्रत्येष विशेषविक्रमरुटी राहर्न वैरायते ।

द्वाबेव ग्रसते दिवाकरनिशाप्रानेश्वरौ भास्वरौ

द्वातः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषाकृतिः ॥ ७४ ॥

बहति भुवनश्रेणिं शेषः फणाफलस्थितां

कर्मठपतिना मध्ये पृष्ठं सदा च धार्यते ।

तमपि कुरुते क्रोधाधीनं पयोधिरनादरा-

दह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ॥ ७५ ॥

वरं पञ्चछेदः समदमघबन्धुकुलिश-

प्रहारैरुद्धद्वहलदहनोद्गारगुरुतिः ।

तुम्भाराद्रेः सूनोरह पितरि क्लेशविवशे

न चासौ सम्पातः पयसि पयसां पतु्यरुचितः ॥ ७६ ॥

यदचेतनोहपि पादैः स्पृष्टः प्रञ्चलति सवितुरिनकान्तः ।

ततेजस्वी पुरुषः परकृतनिकृतिं कथं सहते ॥ ७७ ॥

सिंहःशिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ।

प्रकृतिरियं सञ्चवतां न खलु वयसस्तेजसो हेतुः ॥ ७८ ॥

अर्थपद्धति -

जातिर्यातु रसातलं गुणगणैस्तुत्राप्याधो गम्यतां

शीलं शैलतटापतस्त्रभिजनः सन्दह्यतां बहिना ।

शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतस्त्रर्थोहस्तु नः केवलं

येनैकेन विना गुणास्तुगलवप्रायाः समस्त्या इमे ॥ ७९ ॥

तानीन्द्रियाण्यविकलानि तदेव नाम

सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।

अर्थोष्णणा विरहितः पुरुषः ऋणेन

सोहपन्य एव भवतीति विचित्रमेतत् ॥ ८० ॥

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः

स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः ।

स एव वक्ता स च दर्शनीयः

सर्वे गुणाः काङ्क्षनमाश्रयन्ति ॥ ८१ ॥

दोर्मग्न्याङ्गपतिर्विनश्याति यतिः सङ्गात् सूतो लालनाद्
विप्राहनध्यानात् कुलं कुतनयाञ्छीलं थलोपासनात् ।
ह्रीर्मद्यादनवेष्णदपि कृषिः स्नेहः प्रवासान्-
यान्मैत्री चाप्रणयात् समृद्धिरनयात् त्यागः प्रमादाङ्कनम् ॥ ४२ ॥

दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति विदुस्य ।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ ४३ ॥

मणिः शाणेल्लीटः समरविजयी हेतिदलितो
मदङ्गीवो नागः शरदि सरितः श्यानपुलिनाः ।
कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमुदिता बालवनिता
तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवाश्चार्षिषु नराः ॥ ४४ ॥

परिष्कीणः कश्चिदंस्पृहयति यवानां प्रसूतये
स पश्चात् सम्पूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमाम् ।
अतश्चानैकान्त्याद्गुरुलघुतयाहर्षेषु धनिना-
मवस्था वस्तूनि प्रथयति च सक्कोचयति च ॥ ४५ ॥

राजन् दुधुङ्गसि यदि श्चित्तिधेनुमेतां
तेनाद्य वत्समिव लोकममुं पूषाण ।
तस्मिंश्च सम्यगनिशं परिपोष्यमाणे
नानाफलैः फलति कल्ललतेव भूमिः ॥ ४६ ॥

सत्यान्ता च परुषा प्रियवादिनी च
हिंसा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या ।
नित्यव्याया प्रचूरनित्यधनागमा च
वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥ ४७ ॥

आङ्गा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां
दानं भोगः मित्रसंरक्षणं च ।
येशामेते षड्गुणा न प्रवृत्ताः
कोहर्षस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥ ४८ ॥

यद्वात्रा निजभालपट्टलिखितं स्त्रोकं महद्वा धनं
तत् प्राप्नोति मरुत्सुलेहपि नितरां मेरौ ततो नाधिकम् ।
तद्दीरो भव विदुवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः
कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥ ४९ ॥

श्रमेव चातकाधार इति केशां न गोचरः ।
किमञ्छेद वदास्माकं कार्पण्योक्तिं प्रतीक्षसे ॥ ५० ॥

रे रे चातक सावधानमनसा मित्रं ऋणं क्रयताम्
अञ्छेदा बहवो वसन्ति गगने सर्वेहपि नैकादृशाः ।

কেচিদ্ধৃষ্টিভিরার্দ্রয়ন্তি ধরণীং গর্জন্তি কেচিদ্ধৃথা

যং যং পশ্যসি তস্য তস্য পুরতো মা ক্রহি দীনং বচঃ ॥ ৫১ ॥

অকরণস্বমকারণবিগ্রহঃ পরধনে পরয়োষিতি চ স্পৃহা ।

সুজনবন্ধুজনেষুসহিষ্ণুতা প্রকৃতিসিদ্ধমিদং হি দুরাত্মনাম্ ॥ ৫২ ॥

দুর্জনঃ পরিহর্তব্যো বিদ্যালঙ্কৃতোহপি সন্ ।

মণিনা ভূষিতঃ সর্পঃ কিমসৌ ন ভয়ঙ্করঃ ॥ ৫৩ ॥

জাদ্যং হ্রীমতি গণ্যতে ব্রতরুচৌ দম্বঃ শুচৌ কৈতবং

শূরে নির্ঘণতা মুনৌ বিমতিতা দৈন্যং প্রিয়ালাপিনি । (নিঘর্ডইগতা ঋজো)

তেজস্বিন্যবলিপ্ততা মুখরতা বক্তর্ষশক্তিঃ স্থিরে

তংকো নাম গুণো ভবেৎস গুণিনাং যো দুর্জনৈর্নাক্ষিতঃ ॥৫৪ ॥ (ভবেৎসুগুণিনাং)

লোভশ্চেদগুণেন কিং পিশুনতা যদ্যস্তি কিং পাতকৈঃ

সত্যং চেতপসা চ কিং শুচি মনো যদ্যস্তি তীর্থেন কিম্ ।

সৌজন্যং যদি কিং গুণৈঃ সুমহিমা যদ্যস্তি কিং মণ্ডনৈঃ

সদ্বিদ্যা যদি কিং ধনৈরপয়শো যদ্যস্তি কিং মৃত্যুনা ॥ ৫৫ ॥

শশী দিবসধূসরো গলিতয়োবনা কামিনী

সরো বিগতবারিজং মুখমনস্করং স্বাকৃতেঃ ।

প্রভূর্ধনপরায়ণঃ সততদুর্গতঃ সঙ্জনো

নৃপাঙ্গনগতঃ খলো মনসি সপ্ত শল্যানি মে ॥ ৫৬ ॥

ন কশ্চিচ্চকোপানামাত্মীয়ো নাম ভূভুজাম্ ।

হোতারমপি জুহানং স্পৃষ্টো দহতি পাবকঃ ॥ ৫৭ ॥

মৌনান্মুকঃ প্রবচনপটুর্বাতুলো জল্পকো বা

ধৃষ্টঃ পার্শ্বে বসতি চ সদা দূরতশ্চাপ্রগল্ভঃ ।

ক্ষান্ত্যা ভীর্কর্যদি ন সহতে প্রায়শো নাভিজাতঃ

সেবধর্মঃ পরমগহনো যোগিনামপ্যগম্যঃ ॥ ৫৮ ॥

উদ্ভাসিতাখিলখলস্য বিস্ফুঙ্খলস্য

প্রাগ্জাতবিস্মৃতনিজাধমকর্মবৃত্তেঃ ।

দৈবাদবাস্তবিত্তবস্য গুণদ্বিষোহস্য

নীচস্য গোচরগতৈঃ সুখমাপ্যতে কৈঃ ॥ ৫৯ ॥

আরম্ভগুর্বা ঋষিনী ক্রমেণ

লঘী পুরা বৃদ্ধিমতী চ পশ্চাৎ ।

দিনস্য পূর্বার্ধপরার্ধভিন্না

ছায়েব মৈত্রী খলসঙ্জনানাম্ ॥ ৬০ ॥

মৃগমীনসঙ্জনানাং তৃণজলসন্তোষবিহিতবৃত্তিনাম্ ।

লুক্কধীবরপিশুনা নিষ্কারণবৈরিণো জগতি ॥ ৬১ ॥

बाष्ठा सञ्जनसङ्गमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिलोकापवादोद्वयम् ।
भक्तिः शूलिनि शक्तिराल्पदमने संसर्गमुक्तिः खले
येश्वेते निवसन्ति निर्मलगुणास्त्रेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥ ७२॥

विपदि धैर्यमथात्तुदये ऋमा सदसि बाक्पटुता युधि विक्रमः ।
यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतो प्रकृतिसिद्धमिदं हि महाह्वनाम् ॥ ७३॥

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते सञ्जमविधिः
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृते ।
अनुसैको लक्ष्म्यामनभिभवगङ्गाः परकथाः
सतां केनोद्दिष्टं विशममसिधारारतमिदम् ॥ ७४॥

करे स्नाद्यस्त्यागः शिरसि गुरुपादप्रणयिता
मुखे सत्या वाणी विजयिभुजयोर्वीर्यमतुलम् ।
हृदि स्वप्ना वृत्तिः श्रुतमधिगतं च श्रवणयो-
र्विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मणुनमिदम् ॥ ७५॥

सम्पत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकामलम् ।
आपत्सु च महशैलशिलासञ्जातकर्कशम् ॥ ७६॥

सन्तुष्टायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते
मूक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।
स्वात्यां सागरशुक्तिमध्यपतितं तन्मोक्तिकं जायते
प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ॥ ७७॥

प्रीणाति यः सूचरितः पितरं स पुत्रो
यद्वर्तुरेव हितमिच्छति तं कलत्रम् ।
तन्निद्रमापदि सुखे च समक्रियं यद्
एतत् त्रयं जगति पुण्यकृतो लभते ॥ ७८॥

एको देवः केशवो वा शिवो वा
ह्येकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा ।
एको वासः पतने वा बने वा
ह्येका भार्या सुन्दरी वा दरी वा ॥ ७९॥

नम्रस्त्रेनोन्नमस्तः परगुणकथनैः स्वान् गुणान् ख्यापयस्तः
स्वार्थान् सम्पादयन्तो विततपृथुतरारञ्जयन्नाः परार्थे ।
स्फाल्येवाक्फेपरुक्फरमुखरमुखान् दुर्जनान् दूषयस्तः
सन्तः साश्चर्यर्था जगति बहमताः कस्य नाभ्यर्चनीयाः ॥ ९०॥

भवन्ति नम्रास्तरवः फलान्नमै-
र्नवाशुभिर्दूरविलम्बिनो घनाः ।

अनुकृताः संपुरुषाः समृद्धिभिः
स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥ १५ ॥

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलैः
दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।
विभाति कायः करुणापराणां (विभाति कायः खलु सङ्गानां)
परोपकारैर्न तु चन्दनेन ॥ १२ ॥

पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यं निगूहति गुणान् प्रकटीकरोति ।
आपन्नतः च न जहाति ददाति काले
सन्निवृत्तक्षणमिदं निगदन्ति सन्तः ॥ १३ ॥

पद्माकरं दिनकरो विकटीकरोति
चन्द्रो विकासयति कैरवचक्रबालम् ।
नाभ्यर्षितो जलधरोऽपि जलं ददाति
सन्तः स्वयं परहिते विहिताभियोगाः ॥ १४ ॥

एते संपुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभूतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
तेहमी मानवराक्षसाः परहितं स्वार्थाय विघ्नन्ति ये
ये विघ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥ १५ ॥

स्त्रीरेणालगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा तेहथिलाः
स्त्रीरोतापमवेक्ष्य तेन पयसा स्वात्मा कुशाणो हतः ।
गन्तुं पावकमुन्मत्तदभवद् दृष्ट्वा तु मित्रापदं
युक्तं तेन जलेन शाम्यति सतां मैत्री पुनस्त्रीदृशी ॥ १६ ॥

इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्वीषा-
मितश्च शरणार्थिनां शिखरिणां गणाः शेरते ।
इतोऽपि वडवानलः सह समस्तसम्बर्तकै-
रहो विततमूर्जितं भारसहं च सिक्कोर्बपुः ॥ १७ ॥

तृष्णां छिन्धि भुजं ऋमां जहि मदं पापे रतिं मा कृथाः
सत्यं क्रुह्यनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनम् ।
मान्यान् मानय विद्विमोहप्यनुनय प्रथ्यापय प्रश्रयं
कीर्तिं पालय दुःखिते कुरु दयामेतं सतां चेष्टितम् ॥ १८ ॥

मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णाः
त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ।
परगुणपरमाणुं पर्वतीकृत्य नित्यं
निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥ १९ ॥

किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा
यत्राश्रिताश्च तरवस्तुरवन्त एव ।
मन्यामहे मलयमेव यदाश्रयेण
कङ्कालनिम्बकुटजा अपि चन्दनाः स्युः ॥ ४०॥

रज्जैर्महाहैस्तुतुमुर्न देवा
न भेजिरे भीमविषेण भीतिम् ।
सुधां विना न प्रययुर्विरामं
न निश्चितार्थाद्विरमन्ति धीराः ॥ ४१॥

क्वचिं पृथ्वीशयः क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनः
क्वचिच्छाकाहारः क्वचिदपि च शाल्योदनरुचिः ।
क्वचिं कर्त्ताधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरो
मनस्वी कार्यार्थी न गणयति च दुःखं न च सुखम् ॥ ४२॥

ऋश्वस्य विभूषणं सूजनता शौर्यस्य वाक्त्रयमो
ज्ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो विदस्य पात्रे व्ययः ।
अक्रोधस्तपसः श्रमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजता
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ ४३॥

निन्दन्त नीतिनिपुणा यदि वा सुवन्त
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु व यथेष्टम् ।
अद्वैतं वा मरणमस्तु युगांतरे वा
न्याय्यापथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ ४४॥

पातितोहपि कराघातेरुपततेव कन्दुकः ।
प्रायेण साधुवृत्तनामस्थानिन्यो विपतयः ॥ ४५॥

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्यो महारिपुः ।
नास्त्यदयमसमो बन्धुः कुर्वाणो नावसीदति ॥ ४६॥

छिन्नोहपि रोहति तरुश्चन्द्रः क्षीणोहपि वर्धते लोके ।
इति विमृशन्तः सन्तः सन्तप्यन्ते न लोकेहस्मिन् ॥ ४७॥

नेता यस्य बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः
स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः खलु हरैरैरावतो वारणः ।
इत्यैश्वर्यबलान्वितोहपि बलभिद्धयः परैः सङ्गरे
तद्व्यक्तं ननु दैवमेव शरणं धिक्किञ्चिथा पौरुषम् ॥ ४८॥

भग्नशस्य करुणपिण्डिततनोर्लानेन्द्रियस्य श्रुधा
कृश्याखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः ।
तृप्तस्तपिपितेन सत्त्वरमसौ तेनैव यातः पथा
लोकाः पश्यत दैवमेव हि नृणां बृहदौ श्रये कारणम् ॥ ४९॥

कर्मायुतं फलं पुंसां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ।
तथापि सुधिया भाव्यं सुविचार्यैव कुर्वता ॥ १०॥

खन्नाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः सन्नापितो मस्रुके
वाङ्मन्दशमनातपं विधिवशात्तलस्य मूलं गतः ।
तत्रोच्चैर्महता फलेन पतता भङ्गं सशब्दं शिरः
प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रापदां भाजनम् ॥ ११॥

रविनिशाकरयोग्रहपीडनं गजभुजस्रमयोरपि बन्धनम् ।
मतिमतां च बिलोक्य दरिद्रतां विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ १२॥

सृजति तावदशेषगुणकरं पुरुषरत्नमलङ्करणं भुवः ।
तदपि तदङ्गभङ्गि करोति चेदहं कष्टमपण्डितता विधेः ॥ १३॥

पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किं
नोलूकोहप्यवलोकते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणम् ।
धारा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं
यत्पूर्वं विधिना ललाटलिखितं तन्मार्जितुं कः श्मः ॥ १४॥

नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेहपि वशगा
विधिर्वन्द्यः सोहपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः ।
फलं कर्मायुतं यदि किममरैः किञ्च विधिना
नमस्तुत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥ १५॥

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डदरे
विश्वुर्येन दशावतारगहने श्फिण्डो महासङ्कटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिष्काटनं कारितः
सूर्यो ब्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ १६॥

नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्यापि नैव न च यज्ञकृतापि सेवा ।
भाग्यानि पूर्वतपसा खलु सञ्चितानि
काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ १७॥

वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये
महार्णवे पर्वतमस्रुके वा ।
सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं वा
रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि ॥ १८॥

या साधुंश्च खलान् करोति विदुषो मूर्खान् हितान् द्वेषिणः
प्रताप्यं कुरुते परोक्षममृतं हालाहलं तदङ्गणां ।
तामाराधय सङ्क्रियां भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं
हे साधो व्यसनैर्गुणेषु विपुलेस्त्रास्तां वृथा मा कृथाः ॥ १९॥

गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यजातः
परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ।
अतिरुभसकृतानां कर्मणामाविपत्ते-
र्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ १०० ॥

शाल्याः वैदूर्यमय्याः पचति तिलकणांश्चान्दनैरिन्कनौघैः
सौवर्णैर्लाज्जलाग्रैर्विलिखति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः ।
कृष्ण कर्पूरथगुणं वृत्तिमिह कुरुते को द्रवाणां समन्तां
प्राप्येमां कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः ॥ १०१ ॥

मञ्जुश्रुसि यातु मेरुशिखरं शक्रं जयन्नावहे
वाणिज्यं कृषिसेवने च सकला विद्याः कलाः शिक्षताम् ।
आकाशं विपुलं प्रयातु खगवङ्कृष्ण प्रयत्नं परं
नाभाव्यं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥ १०२ ॥

भूमिं वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं
सर्वो जनः स्वजनतामुपयाति तस्य ।
कृष्णा च भूर्भवति सन्निधिरत्नपूर्णा
यस्यास्ति पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य ॥ १०३ ॥

को लाभो गुणिसम्पदः किमसुखं प्राप्तेतरैः सङ्गतिः
का हानिः समयच्युतिर्निपुणता का धर्मतश्चे रतिः ।
कः शूरो विजितेन्द्रियः प्रियतमा कानुरता किं धनं
विद्या किं सुखमप्रवासगमनं राज्यं किमाञ्जोफलम् ॥ १०४ ॥

अप्रियवचनदरिद्रैः प्रियवचनाटैः स्वदारपरितुष्टैः ।
परपरिवानिबुद्धैः क्वचिंक्वचिन्मण्डिता वसुधा ॥ १०५ ॥

कदर्शितस्यापि हि धैर्यवृत्तेर्न शक्यते धैर्यगुणः प्रमादुम् ।
अधोमुखस्यापि कृतस्य बन्धेर्नाधः शिखा याति कदाचिदेव ॥ १०६ ॥

कान्ताकटाङ्कविशिखा न लुनन्ति यस्य
चित्तं न निर्दहति कोपकुशानितापः ।
कर्षन्ति भूरिविषयाश्च न लोभपाशै-
र्लोकत्रयं जयति कुङ्कुमिदं स धीरः ॥ १०७ ॥

एकेनापि हि शूरेण पादाक्रान्तं महीतलम् ।
क्रियते भास्करेणैव स्फारस्फुरिततेजसा ॥ १०८ ॥

वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तंशङ्गां
मेरुः स्वर्णशिलायते मृगपतिः सद्यः कुरङ्गायते ।
व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पीयूषवर्षायते
यस्याङ्गेऽखिललोकबल्लभतमं शीलं समुन्मीलति ॥ १०९ ॥

लङ्कागुणोद्घजननीः जननीमिव स्वाः

अत्यस्तुशुद्धहृदयामनुवर्तमानाम् ।

तेजस्विनः सुखमसूनपि सन्त्यजन्ति

सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिष्ठाम् ॥ ११० ॥